

Розділ 24 Розслідування зґвалтувань

§ 1. Криміналістична характеристика зґвалтувань

Зґвалтування є найбільш тяжким злочином проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, що посягає на здоров'я, волю, честь і гідність людини. Нерідко зґвалтування пов'язане з убивством або такими тяжкими наслідками, як самогубство потерпілої особи, заподіяння тілесних ушкоджень, зараження венеричною хворобою, вимушені аборти. Суто інтимний характер переживань потерпілих, глибокі пси-хічні травми поряд з іншими чинниками надають винятково латентний характер багатьом із зґвалтувань і серйозно ускладнюють їх розкриття.

Кримінальна відповідальність за такі злочини передбачено ст. 152 КК, де зґвалтування визначається як статеві зносини із застосуванням фі-зичного насильства, погрози його застосування або з використанням безпорадного стану потерпілої особи.

Для формування методики розслідування зґвалтувань важливе значення мають такі елементи їх криміналістичної характеристики, як способи вчинення злочину, типові сліди, обстановка вчинення таких злочинів, особа злочинця, особа потерпілої (потерпілого).

Способи вчинення зґвалтування можна поділити на дві групи:

1) коли гвалтівник докладає цілеспрямованих активних зусиль та застосовує дії з метою вчинення злочину: вистежує жертву, нападає на неї, обирає безлюдне місце для вчинення злочину, застосовує фізичне або психічне насильство з метою придушення опору потерпілої, доводить її до безпорадного стану, наприклад, шляхом споювання алкогольними напоями, одурманення наркотиками або спеціально підготовленим зіллям тощо;

2) коли зґвалтування вчиняється злочинцем з використанням уже наявного безпорадного стану потерпілої особи або після приведення її в такий стан, або з використанням сформованої ситуації, її легковажної або провокуючої поведінки.

На практиці трапляються й поєднання цих двох способів.

Найпоширенішими способами підготовки до зґвалтування є такі:

1) вистежування потерпілої особи злочинцем у пізній час поблизу місць проживання, по шляху з роботи або на роботу, на зупинках громадсько-го транспорту, після чого злочинець супроводжує їх до безлюдних місць, де ґвалтує; 2) заманювання потерпілої особи ґвалтівником у «тихі» місця шляхом обману; 3) підшукування жертв злочину, які працюють уночі або знаходяться удома одні (в тому числі малолітніх та неповнолітніх); 4) проникнення, як правило, обманом у квартиру або приміщення, де потерпіла особа знаходиться одна; 5) попереднє спо-ювання злочинцем жертви злочину спиртним, введення наркотичних засобів та інших одурманюючих препаратів (з водою, чаєм, кавою) з метою приведення потерпілої особи в безпорадний стан; 6) застосування фізичної сили (удари, зв'язування тощо) або погроза застосування такої сили за допомогою різних предметів (ціпок, ніж, сокира, пістолет та ін.); 7) виявлення злочинцем потерпілої особи, якій можна погрожувати розправитися з дітьми (як правило, малолітніми, грудни-ми), які знаходяться у цей момент з нею; 8) викрадення злочинцем потерпілих осіб (жінок, дівчат, малолітніх, неповнолітніх) та позбавлення їх свободи для задоволення ґвалтівником сексуальних потреб всупереч волі жертви; 9) приготування злочинцем засобів для маску-вання своєї зовнішності (маски, окуляри, перуки, одяг тощо); 10) під-готовка неправдивого алібі, наприклад, ґвалтівник мотивовано пояснює, що в час вчинення злочину він знаходився в іншому місці (на риболовлі, у лісі за грибами, на зустрічі з друзями та ін.); 11) співчас-ниця групи неповнолітніх злочинців обманом заманює свою знайому в заздалегідь приготовлене ґвалтівниками місце, де її ґвалтує вся гру-па підлітків; 12) підготування транспортного засобу, на якому ґвалтів-ник планує на дорозі підібрати (або силою затягнути) голосуючу на дорозі самотню жінку, завести її у безлюдне місце та зґвалтувати; 13) обрання місця та способів учинення злочину, розроблення плану його вчинення, підібрання співучасників і розподіл ролей; 14) спеці-альні фізичні тренування ґвалтівника з метою придушення опору жертви або якнайшвидшого зникнення (втечі) з місця злочину тощо.

Дії з безпосереднього вчинення аналізованих злочинів у загаль-ному вигляді визначено в диспозиції ст. 152 КК — статеві зносини, що поєднуються із: а) застосуванням фізичного насильства; б) по-грозою його застосування (воля потерпілої особи пригнічується) або в)

з використанням безпорадного стану потерпілої особи (її воля ігнорується).

Способи вчинення цих злочинних діянь за зовнішніми ознаками, механізмом здійснення можна класифікувати за такими видами: а) зґвалтування потерпілої особи, пов'язані зі спільним проведенням вільного часу. Як правило, це характерно для молодих людей, нерідко має місце вчинення зґвалтування групою осіб; б) зґвалтування потерпілої особи, вчинені після не-тривалого спілкування з нею; в) зґвалтування потерпілої особи (жінок, не-повнолітніх та малолітніх дівчат), що перебувають у родинних відносинах зі злочинцями; г) зґвалтування незнайомої потерпілої особи; ґ) зґвалтування знайомої потерпілої особи — колеґ по роботі, сусідів, знайомих за місцем навчання або роботи; д) інші випадки зґвалтування.

Найпоширенішими є такі способи приведення жертви в безпорадний стан: шляхом споживання алкогольними напоями, одурманення наркотичними засобами або спеціально підготовленим зіллям, приведення в безпам'ятство за допомогою фізичного впливу тощо.

Дії злочинців з приховування зґвалтування найчастіше включають: 1) знищення злочинцем свого одягу, іноді його прання, ремонт, перефарбовування, спалення, викидання на смітник, утоплення у воді тощо; 2) маскування зовнішнього вигляду ґвалтівника (підстригання волосся, вусів, бороди або їх відрощування, зміна кольору); 3) залякування та погроза вбивством потерпілої особи, її близьких, якщо вона повідомить про зґвалтування кому-небудь; 4) ретельне проведення туалету статевих органів з метою знищення слідів злочину; 5) повідомлення неправдивих відомостей ґвалтівником про себе та потерпілу особу; 6) погроза з боку злочинця розказати знайомим та близьким (колеґам по роботі, сусідам, чоловіку, нареченому тощо) про «негідну» поведінку потерпілої; 7) створення неправдивого алібі, а іноді прагнення надати потерпілій особі першу медичну допомогу; 8) від'їзд ґвалтівника з місця свого проживання на певний проміжок часу, аби у потерпілої стерлися з пам'яті ознаки його зовнішності; 9) приведення потерпілої особи в несвідомий або безпорадний стан шляхом нанесення травм у життєво важливі органи, споживання спиртним або введення в її організм наркотичних засобів, сильнодіючих препаратів; 10) вбивство потерпілої особи, спалення трупа тощо.

Типовими слідами зґвалтування найчастіше є сліди насильницьких дій на тілі потерпілої особи та сліди її опору на тілі підозрюваного (укуси, садна, синці, рани, розриви, нашарування різних речовин, розірваний одяг потерпілої особи, гематоми на обличчі, шиї, руках, стегнах); сліди на місці злочину (сліди ніг, рук, зубів, губ, боротьби, транспортних

засобів, краплі крові, слина, сперма та ін.); ушкодження та біологічні виділення (кров, сперма тощо) на одязі потерпілої, злочинця, а також на навколишніх предметах; сліди накладення і мікрочастинки на одязі, взутті, у піднігтьовому вмісті злочинця та потерпілої; зміни в обстановці місця події, сліди злочинних дій і перебування підозрюваного і потерпілої особи на місці вчинення злочину (сліди виділень людського організму, нижня білизна, гудзики, шпильки, волосся, ворсинки одягу).

Обстановка вчинення зґвалтувань у більшості випадків характеризується відсутністю сторонніх осіб, обранням безлюдного місця як на відкритій місцевості, так і в приміщенні. На відкритій місцевості зґвалтування частіше вчиняються в активний спосіб стосовно незнайомої злочинцю жертви.

Місце вчинення зґвалтування тісно пов'язано з конкретною локалізацією матеріальних та інших слідів злочинної події. Найбільш типовими місцями вчинення зґвалтувань є: під'їзди будинків і сходові площадки; підвали та горища будов; лісові масиви, паркові зони та поля; квартира потерпілої або гвалтівника; гуртожитки; нежитлові або занедбані (пусті) приміщення; різні господарські будівлі (у сільській місцевості); занедбані будови, відокремлені двори та інші місця.

Раптові напади на жертву, як правило, вчиняються на вулиці, у малолюдних, глухих місцях уночі або пізнім вечором. Іноді гвалтівник шляхом різних хитрувань (наприклад, пропонує підвезти жертву, покатати, запрошує до себе в гості тощо) затулює жертву у відокремлене, глухе місце.

Якщо гвалтівник нападає на жертву на відкритій місцевості, то це, як правило, безлюдне місце. Посягання у більшості таких випадків вчиняється стосовно незнайомої злочинцю жертви. Якщо злочинець нападає на жертву в денний час або на вулиці, неподалік від жвавого місця (магістра-лі або площі), не побоюючись бути захопленим на місці злочину, то це свідчить про його підвищену суспільну небезпечність, наявність у нього істотних психічних аномалій. Зґвалтуванню в приміщенні (квартирі, готельному номері та ін.) часто передують попереднє знайомство злочинця з жертвою.

Найбільш характерні проміжки часу вчинення зґвалтувань — це пізні вечірні години (21-22. 00) та перші нічні (23. 00). Більшість зґвалтувань у квартирах потерпілих і злочинців учиняються також у вечірній та нічний час, але в більш тривалий проміжок часу (17. 00-02. 00). Зґвалтування частіше за все вчиняються в теплу пору року (із травня

по вересень), увечері або вночі, в основному в святкові та передсвяткові дні.

Особа злочинця. Типові відомості про особу злочинця у справах про зґвалтування характеризуються різноманітними віковими, соціальними, освітніми та іншими даними. Найчастіше зґвалтування вчиняють молоді люди віком від 17 до 26 років (приблизно 60 % від загальної кількості цієї категорії злочинців). На осіб старше 35 років припадає близько 10 % від загальної кількості виявлених гвалтівників. Значна частина гвалтівників негативно характеризується по роботі у зв'язку із вживанням спиртних напоїв, прогулами, запізненнями, недбайлим ставленням до своїх обов'язків, відсутністю ділової ініціативи. Зазвичай, це грубі, егоїстичні люди, схильні до насильства, задоволення своїх примх будь-якими засобами.

Значній кількості осіб, що вчинили зґвалтування, притаманні різні пси-хічні аномалії: психопатія, хронічний алкоголізм, олігофренія, залишкові явища травм черепа. Для багатьох гвалтівників характерними є підвищена імпульсивність, високий рівень емоційної напруженості та фригідності. Разом з тим нерідко злочинці, особливо це стосується серійних гвалтівників, на роботі і у сім'ї ведуть спокійне, розмірене життя, із проявами деяких властивостей з комплексу неповноцінності у вольовій, інтелектуальній, сексуальній сферах.

Ураховуючи, що зґвалтування вчиняють особи як психічно здорові, так і такі, що страждають на різні розлади психіки, можна виділити наступні групи гвалтівників:

1) особи, які раніше мали взаєностосунки з потерпілою і вчинили насильницький статевий акт. Серед них часто виявляються особи, які багато випили або були п'яні до моменту вчинення зґвалтування. В окремих випадках мотив насильства деякою мірою може бути зумовлений провокуючою поведінкою самої потерпілої особи;

2) особи, які характеризуються цинічним ставленням до жінок, примітивними інтересами. Як правило, це люди, що страждають на алкоголізм, вживають наркотики, раніше засуджені та ін.;

3) особи, які мають патологічні прояви статевої зацікавленості (фетишизм, садизм, педофілія та ін.). Зазначеним суб'єктам притаманні неадекватні вчинки, наприклад,

викрадення в жертви інтимних предметів туалету, нанесення їй поранень у певні частини тіла, вирізання статевих органів тощо;

4) особи, які мають різні аномалії психіки. До зазначеної групи гвалтівників належать особи, що страждають на різні психози, слабоумство та ін.;

5) неповнолітні — най-частіше вчиняють зґвалтування групою, члени якої, як правило, є жителями одного мікрорайону або учнями одного навчального закладу, знайомими по спільному проведенню вільного часу.

Особа потерпілої (потерпілого). У процесі розслідування зґвалтувань слід вивчити особу потерпілого і причини, за яких вона опинилася в такій ролі.

Варіанти взаємодії потерпілої особи і гвалтівника:

1) потерпіла особа і гвалтівник не знайомі, потерпіла не шукає ніяких пригод, напад на неї вчиняється в безлюдному місці, в інших випадках люди є, але вони не в змозі надати допомогу або не надають допомогу, бо не бажають втручатися; потерпіла особа перебуває в стані сорому і не кличе по допомогу, оточуючі з цієї причини її не надають; потерпіла особа з урахуванням психологічних особливостей своєї особистості налякалася погрози гвалтівника і через це боїться покликати по допомогу, хоча люди поруч є і вони могли б надати до-помогу.

Такими потерпілими можуть бути: а) неповнолітні незаймані (не-порочні), індиферентні в сексуальному плані, як правило, із нормальних сімей; б) не незаймані, сексуально активні, із сімей, де спрощено дивляться на сексуальні стосунки, живуть безладним статевим життям (не мають чоловіка, але живуть з тими чоловіками, які їм подобаються);

в) матері сімейств, що мають дітей; г) літні (старі) жінки, які давно не мали статевих зносин; г) маленькі дівчата, які ще не усвідомлюють, що таке сексуальне життя; д) жінки, які займаються проституцією;

з) дівчини, які мали статевий акт єдиний раз у житті;

2) потерпіла особа і гвалтівник знайомі. Потерпіла особа довірлива, це може бути й доросла жінка, й неповнолітня дівчина, неповнолітня, малолітня особа. Вони довіряють різним людям з різних причин, іноді навіть незважаючи на свій незначний життєвий досвід. Нерідко така довірливість розцінюється як легковажна поведінка.

Потерпілими найчастіше стають особи жіночої статі, нерозбірливі в знайомствах, розбещені, а тому вони сприймаються оточуючими як легко доступні. Інша категорія жертв гвалтівників — недосвідчені ді-вчата, неповнолітні, малолітні, які через наївність не можуть розгадати наміру посягання на їх честь і вчинити необхідний опір. Слід обов'язково враховувати, що потерпілою особою від злочину може бути особа як жіночої, так і чоловічої статі.

При розслідуванні зґвалтувань важливо мати на увазі віктимологічний аспект, тобто поведінку потерпілої особи, яка у деяких випадках провокує дії гвалтівників. Це необхідно для з'ясування суб'єктивної сторони злочину, оскільки в ряді випадків підозрюваний, орієнтуючись на поведінку потерпілої, розцінює її дії як згоду на вступ у статевий зв'язок. Разом із тим віктимна (провокуюча) поведінка потерпілого не виключає кримінальну відповідальність, однак може враховуватися при призначенні покарання.

---

§ 2. Початковий етап розслідування

Порушення кримінальних справ про зґвалтування мають свої особливості. Справи про зґвалтування без обтяжуючих обставин (ч. 1 ст. 152 КК) порушуються тільки за скаргою потерпілої особи (ч. 2 ст. 27 КПК). У виключних випадках, якщо потерпіла особа внаслідок безпорадного стану, залежності від підозрюваного або з інших причин не може самостійно захистити свої права і законні інтереси, кримінальна справа може бути

порушена прокурором і за відсутності скарги потерпілої особи. Така справа у разі примирення потерпілої особи з обвинуваченим відповідно до ч. 3 ст. 27 КПК закриттю не підлягає. За наявності обтяжуючих обставин (ч. ч. 2-4 ст. 152 КК) кримінальна справа порушується незалежно від скарги потерпілої особи. Тоді приводом для порушення кримінальної справи може стати заява родичів потерпілої особи, повідомлення медичної установи, виявлення ознак злочину слідчим або іншим уповноваженим суб'єктом.

Перед порушенням кримінальної справи необхідно ретельно вивчити заяву потерпілої особи. Іноді трапляються випадки, коли жінка просить притягнути винного до відповідальності за зґвалтування, в той час як у дійсності мало місце хуліганство або, навпаки, було зґвалтування, а потерпіла називає його хуліганством.

У деяких випадках заявниця подає неправдиву заяву про зґвалтування, аби скомпрометувати певну особу через помсту або з інших причин. Іноді потерпіла особа прагне виправдати себе перед знайомими або членами сім'ї. Подаючи заяву про зґвалтування, заявниця не завжди має на меті притягнути когось до кримінальної відповідальності, вона лише має намір заставити конкретну особу одружитися з нею. Тому заявницю слід попередити про те, якщо з'ясується, що факту зґвалтування не було, вона може бути притягнута до кримінальної відповідальності за завідомо неправдиве повідомлення (ст. 383 КК). Доцільно повідомити потерпілій особі про те, яке покарання може бути визначено судом стосовно злочинця, роз'яснити зміст відповідних статей КК. Крім цього, слід обов'язково роз'яснити їй зміст санкцій ч. 1 ст. 152 КК і положень ст. 27 КПК про те, що після порушення кримінальну справу не може бути закрито за примиренням потерпілої з особою, яка вчинила зґвалтування.

За наявності в слідчого таких сумнівів необхідно провести дослідчу перевірку відповідно до ст. 97 КПК, аби розібратися і встановити, чи є достатні підстави для порушення кримінальної справи. Слідчій практиці відомо чимало випадків обмови невинних, щоб примусити одружитися, помститися за зміну сексуальної партнерки, виправдати свою легковажну поведінку перед батьками тощо.

У перебігу перевірки заяви потерпіла особа докладно розповідає про те, що сталося; далі її направляють на судово-медичне освідчення, аби з'ясувати, чи є на тілі потерпілої особи ушкодження і сліди, характерні для насильницького статевого акту, необхідно встановити давність їх виникнення, взяти з піхви біологічні проби на наявність сперми гвалтівника та ін. У потерпілої особи вилучаються одяг і білизна, в яких вона була в момент зґвалтування.

Під час розслідування зґвалтувань підлягають встановленню такі обставини: 1) чи мав місце факт зґвалтування або в наявності інсценування злочину чи обмова; 2) місце і час вчинення злочину, в який спосіб і за яких обставин вчинено зґвалтування, в яких конкретно зло-чинних діях виражається спосіб; 3) хто потерпіла особа, її вік (чи повнолітня вона), стан здоров'я (чи не страждає на психічне або соматичне захворювання), розумовий розвиток, досягнення статевої зрілості, спосіб життя; 4) хто конкретно вчинив даний злочин (особа злочинця), вік, ставлення до жертви, стан здоров'я, психіки, спосіб життя, наявність судимостей; 5) за яких обставин і коли виник намір винного на статеві зносини або дію сексуального характеру всупереч волі потерпілої (потерпілого); 6) злочин вчинено однією особою чи групою осіб, який склад групи, які дії вчинив кожний із співучасників і яка роль у цьому кожного; 7) хто є свідком або пособником зґвалтування, їх характеристики; 8) наслідки зґвалтування: заподіяння тілесних ушкоджень, вагітність, зараження на венеричну хворобу, розлад психіки, самогубство потерпілої особи; 9) який матеріальний і моральний збиток заподіяно потерпілій особі; 10) чи не супроводжувалося зґвалтування вчиненням інших злочинів, якщо так, то якими саме; 11) причини та умови, що сприяли зґвалтуванню.

Практика свідчить, що слідчі при вирішенні питань про порушення кримінальної справи аналізованої категорії зіштовхуються з трьома найбільш типовими слідчими ситуаціями.

1. Коли злочинець знайомий заявнику або встановлений слідством на початковому етапі розслідування, тобто особа, про яку йдеться в заяві потерпілої особи, знайома їй або є інформація про гвалтівника з інших джерел. У такій ситуації слід виділити два основні напрями розслідування: перевірка правдивості заяви потерпілої особи (повідомлення) про зґвалтування і доведення вини, у разі обмови — невинуватості певної особи. Діяльність слідчого в цих ситуаціях спрямована на збирання і процесуальне закріплення доказів причетності особи до вчиненого злочину: встановлення конкретних обставин події, їх дослідження, оцінка і використання з метою одержання нових даних.

Вихідні дані, що є в розпорядженні слідчого, визначають комплекс і послідовність проведення невідкладних слідчих дій: 1) допит потерпілої особи; 2) освідування потерпілої особи; 3) виїмка у потерпілої особи її одягу та його огляд; 4) огляд місця події; 5) призначення судово-медичної експертизи потерпілої особи і судово-медичної експертизи речових доказів (якщо на одязі потерпілої особи є які-небудь відмітки гвалтівника); 6) затримання підозрюваного та його допит;

7) обшук підозрюваної особи; 8) освідування підозрюваного; 9) огляд і виїмка одягу підозрюваного; 10) допит свідків; 11) обшуки за місцем проживання та роботи підозрюваного.

2. Коли зґвалтування вчинено невідомим злочинцем, потерпіла особа не знайома з насильником. Для таких ситуацій характерний високий ступінь інформаційної невизначеності — відсутність даних про особу, а коло інших джерел для пошуку злочинця вкрай обмежене. Тому першочерговим завданням є встановлення особи злочинця, його розшук, затримання та викриття. У розглянутих ситуаціях діяльність слідчого має бути спрямована на виявлення і систематизацію макси-мальної кількості доказової та орієнтуючої інформації, що характеризує особу злочинця і подію злочину.

Для розв'язання таких ситуацій можна рекомендувати наступні першочергові слідчі дії та оперативно-розшукові заходи: 1) допит по-терпілої особи на предмет з'ясування обставин злочину, ознак зовнішності злочинця, встановлення, куди він утік з місця злочину, чи корис-тувався він транспортним засобом тощо; 2) освідування потерпілої особи; 3) виїмка у потерпілої особи одягу та його огляд; 4) огляд місця події; 5) призначення судово-медичної експертизи потерпілої особи і судово-медичної експертизи речових доказів (якщо на одязі потерпілої особи є які-небудь виділення гвалтівника); 6) призначення за результатами огляду криміналістичних експертиз; 7) допит свідків-очевидців, а у випадках, якщо немає таких, дії повинні бути спрямовані на їх виявлення; 8) застосування службово-розшукових собак; 9) перевірки результатів оглядів і допитів за криміналістичними обліками (дактилоскопічним, за способом учинення, за ознаками зовнішності тощо); 10) вивчення матеріалів архівних кримінальних справ (розкритих і нерозкритих) даної категорії шляхом порівняльного аналізу способів учинення таких злочинів (розслідуваного і зазначеного в архівній справі); 11) пред'явлення особам, які бачили злочинця, фотоальбомів із зображенням осіб, які знаходяться на обліку в органах внутрішніх справ; 12) складання по-шукових орієнтувань і композиційних портретів; 13) призначення за результатами огляду криміналістичних експертиз; 14) вивчення відомостей, повідомлень, довідок про подібні злочини; 15) постановка завдання про встановлення особи, яка вчинила злочин, оперативним шляхом та ін.

3. Коли зґвалтування вчинено відомим злочинцем, проте він зник з місця події. Основним напрямом розслідування в таких ситуаціях є дослідження матеріальної обстановки на місці події, виявлення, збирання і фіксація доказової та орієнтуючої інформації про подію злочину і особу злочинця, який зник. Дії працівників дізнання та досудового слідства в цій ситуації повинні бути спрямовані на негайне переслідування злочинця по «гарячих слідах» і його затримання, а також на збирання даних, що характеризують особу розшукуваного, виявлення його зв'язків, встановлення можливого

місцезнаходження або по-яви злочинця, вжиття заходів щодо затримання особи, яка зникла з місця події, і доставлення її в органи слідства.

Послідовність і оптимальний комплекс першочергових слідчих дій у розглядуваних ситуаціях можуть виглядати таким чином: 1) допит потерпілої особи; 2) освідування потерпілої особи; 3) виїмка у потерпілої особи одягу та його огляд; 4) огляд місця події; 5) призначення судово-медичної експертизи потерпілої особи і судово-медичної експертизи речових доказів (якщо на одязі потерпілої особи є які-небудь виділення гвалтівника); 6) допит свідків-очевидців, співучасників (якщо такі є); 7) допит осіб, що можуть дати відомості про злочинця та його спосіб життя (родичів, колег по службі, знайомих); 8) затримання і обшук підозрюваного; 9) допит підозрюваного; 10) освідування підозрюваного; 11) огляд і виїмка одягу підозрюваного; 12) обшук за місцем проживання, роботи тощо; 13) одержання вільних і експериментальних зразків для порівняльного дослідження; 14) в разі необхідності призначення криміналістичних експертиз та ін. Поряд зі слідчими діями здійснюються оперативно-розшукові та організаційні заходи.

При розслідуванні таких злочинів найбільш типовими версіями є: 1) мало місце зґвалтування потерпілої особи; 2) зґвалтування не було, мав місце добровільний статевий зв'язок, який заявниця видає за зґвалтування; 3) статевих зносин взагалі не було, заява є неправдивою; 4) мало місце зґвалтування, але потерпіла особа помиляється відносно вказаних нею обставин і особи злочинця; 5) була лише спроба зґвалтування, злочин закінчено на стадії замаху; 6) мала місце добровільна відмова від зґвалтування; 7) зґвалтування не було, мало місце вчинення дій іншого характеру (хуліганство, побої, приниження та ін.).

Крім зазначених, можуть бути висунені й окремі слідчі версії про деякі обставини і деталі події. Так, у ситуації, коли злочинець знайомий заявнику, висунення версій спрямоване на перевірку правдивості за-яви (повідомлення) потерпілої особи про зґвалтування. Перш за все перевіряється версія потерпілої особи щодо обставин зґвалтування, а потім — версія стосовно підозрюваного. Основними слідчими версіями, що мають бути ретельно перевірені відносно особи, яка вчинила даний злочин, можуть бути такі: зґвалтування вчинено особою, на яку вказала потерпіла особа; потерпіла особа помиляється щодо особи, яка вчинила зґвалтування, або умисно вказує на іншу особу; потерпіла особа обмовляє конкретну особу. Необхідно ретельно перевірити версії про способи зґвалтування, обстановку вчинення злочину, алібі, якщо воно заявлено підозрюваним, тощо. Одночасно перевіряється версія підозрюваного про вчинення ним статевого акту за добровільною згодою потерпілої особи.

§ 3. Особливості тактики проведення окремих слідчих дій

Допит потерпілої особи є однією із першочергових слідчих дій, від результатів якої залежить визначення напрямку розслідування. З огляду на той факт, що потерпіла може помилятися або обмовляти певну особу, допит повинен детально плануватися, а його результати — всебічно перевірятися. Потерпілу особу необхідно ретельно допитати про всі обставини, що передували посяганню, які стосуються поведінки гвалтівника і самої потерпілої особи в момент посягання та після нього.

Психічне ставлення потерпілої особи до факту зґвалтування і від-повідно мотиви показань можуть бути різними. Саме від цих обставин багато в чому залежить характер вихідних слідчих ситуацій:

- 1) потерпіла особа заінтересована у встановленні істини в справі і викритті гвалтівника. При оцінці показань потерпілої особи слід ура-ховувати, що форми її опору гвалтівникові можуть бути різними, оскільки залежать від багатьох чинників (психічний стан потерпілої, її вік, життєвий досвід, співвідношення фізичних сил і можливостей потерпілої особи і гвалтівника, його агресивність, озброєння тощо);
- 2) потерпіла особа подає свідомо неправдиву скаргу, домагаючись осуду невинного через ворожість до нього, нанесення образи або через те, що факт статевого акту став відомий її близьким, а іноді з міркувань матеріального характеру;
- 3) потерпіла особа заперечує сам факт її зґвалтування або навіть вчинення статевого акту. Це найчастіше має місце в тих випадках, коли справа порушується за ініціативою

органів розслідування, особливо якщо потерпіла особа — заміжня жінка. На об'єктивність показань потерпілої особи негативно впливають прохання родичів винного компенсувати збиток грошима, а також погрози, шантаж, небажання розголошу, страх розриву подружніх стосунків та ін.

Під час допиту, коли гвалтівник відомий, слід з'ясувати такі обставини: прізвище, ім'я, по батькові, вік, місце роботи і проживання злочинця; коли потерпіла особа познайомилася з підозрюваним і при яких обставинах; які були їх взаємостосунки, як часто вони зустрічалися; чи не було раніше спроб з його боку схилити її до статевого акту; уточнити час (день, годину, іноді з точністю до хвилини), коли було вчинено зґвалтування; місце вчинення зґвалтування; у зв'язку із чим потерпіла особа з'явилася на місці злочину; що являє собою місце злочину; де зустрілися потерпіла і підозрюваний, як провели час до вчинення зґвалтування, хто був разом з ними або хто бачив їх разом; чи жила раніше потерпіла особа статевим життям; які сліди насильства залишилися на тілі потерпілої особи, чи збереглися вони до моменту її допиту; чи є сліди вчиненого насильства на одязі і білизні, де знаходяться білизна, одяг зі слідами насильства; чи чинила потерпіла особа опір, а якщо так, то в чому це виражалось; чи могли залишитися на тілі та одязі підозрюваного сліди опору потерпілої особи, а якщо могли, то де саме; чи могли залишитися сліди злочину на місці події; чи не робив підозрюваний (сам або через друзів і рідних) спроби до примирення; які наслідки зґвалтування для здоров'я потерпілої особи; які дії потерпіла особа вчинила після зґвалтування; кому вона розповіла про те, що сталося, хто міг бачити сліди насильства на її тілі або одязі та за яких обставин.

Якщо гвалтівник невідомий, то додатково з'ясовують такі, крім перелічених, відомості про злочинця: його зовнішність і особливі прикмети; одяг, прикраси, предмети, речі, які були у гвалтівника; ушкодження, одержані злочинцем унаслідок опору потерпілої особи; транспорт, яким користувався гвалтівник, наявність у нього зброї. Крім цього, необхідно з'ясувати, чи не вживав гвалтівник спроб познайомитися з потерпілою особою, а якщо так, то що повідомив злочинець про себе та в якій формі було встановлено психологічний контакт; чи не передувало нападу вистежування потерпілої особи; якщо нападу передувало вистежування або встановлення психологічного контакту, то де злочинець зустрів її; яким шляхом злочинець і потерпіла особа йшли до місця нападу; напрям, куди він зник; хто міг бачити злочинця, чи не признавав він побачення потерпілій особі та ін.

Огляд місця події проводиться відразу після допиту потерпілої особи і по можливості за її участю. Результати огляду можуть зафіксувати сліди статевого акту (наявність сперми, крові, слини), сліди боротьби (зламани гілки, вирвана трава, пошкоджені меблі, викинуті предмети туалету та їх частини, сліди перебування на місці події потерпілої особи і злочинця. Особлива увага приділяється пошуку слідів ніг, рук, ліктів, колін, інших частин тіла обох осіб, загублених і залишених предметів, недопалків та ін.). Участь

потерпілої особи в огляді місця події дає можливість точніше встановити місце вчинення злочину, виявити перелічені сліди, а також предмети, на яких могли залишитися мікросліди від одягу обох, перевірити, чи відповідає обстановка показанням потерпілої особи. Показуючи на місці події напрям переміщення обох під час боротьби і після зґвалтування, потерпіла особа може згадати деталі події, про які вона забула і не повідомила на допиті.

Тактика огляду місця події значною мірою визначається тим, якими відомостями про особу злочинця володіє слідчий на підставі первинної інформації. Тут можливі три варіанти ситуації: 1) особу гвалтівника встановлено; 2) про особу злочинця можна судити лише за деякими ознаками, котрі потребують додаткової перевірки; 3) особа злочинця невідома.

Якщо до огляду місця події відома особа, підозрювана у вчиненні зґвалтування, то виникає низка запитань, на які слідчий повинен одержати відповіді: чи відповідає показанням потерпілої особи матеріальна обстановка місця події; чи можна вчинити насильницький статевий акт у конкретній обстановці; чи є ознаки вчинення насильницького статевого акту на місці події; чи є ознаки інсценування злочину.

Якщо гвалтівник невідомий, то в перебігу огляду необхідно виявити сліди, що стосуються злочинця: сліди рук, ніг, одягу та ін.; сліди виділень організму (сперма, кров, слина); предмети та речі, залишені гвалтівником (головний убір, носова хустка, запонки тощо); ознаки, що свідчать про насильницький характер статевого акту (пошкоджені меблі, розкидані постільні речі та ін.).

Огляд одягу. Після допиту потерпілої проводиться огляд одягу, що був на ній у момент злочину. Огляд полягає у виявленні слідів (плями крові, сперми, бруду, розриви тканини та ін.), за допомогою яких можна було б перевірити, чи мав місце злочин, а також чи причетний до нього підозрюваний. Якщо на одязі або білизні виявлено плями крові, сперми, волосся, частки ґрунту, сліди фарби та ін., їх слід упакувати так, аби виключити можливість їх знищення. Вилучені предмети ретельно оглядаються в присутності понятих і описуються в протоколі огляду, після чого залучаються до матеріалів справи як речові докази. У протоколі огляду мають бути відображені: зовнішній вигляд і розмір предмета, наявні на ньому сліди та пошкодження. Аби уникнути неточностей в описі предметів, для участі в зазначеній слідчій дії бажано залучати судового медика.

З метою встановлення тілесних ушкоджень, заподіяних у процесі посягання, проводиться обстеження тіла потерпілої особи шляхом освідування. Згідно зі ст. 193 КПК освідування може бути проведено судово-медичним експертом, лікарем та слідчим з метою встановлення наявності, локалізації ушкоджень та інших слідів злочину на тілі потерпілої особи. Фіксуються і вилучаються наявні на тілі потерпілої особи сліди сперми, крові, слини, волосся, а також мікріволокна і мікрочастинки з одягу гвалтівника та місця події. За допомогою суд-медексперта або лікаря-гінеколога вилучається вагінальний вміст (з різних ділянок) з метою виявлення сперми гвалтівника, зразків мікрофлори піхви. Також вилучаються мікріволокна і мікрочастинки, які могли бути при статевому акті занесені з одягу злочинця. У потерпілої особи зістригаються нігті і вилучається піднігтьовий вміст із метою виявлення епітеліальних кліток, крові, слини, уламків волосся, а також мікріволокон і мікрочастинок з одягу злочинця.

Судово-медична експертиза потерпілої особи дає можливість пере-вірити вірогідність заяви про зґвалтування, а також одержати докази вчиненого насильства.

Успіх проведення судово-медичної експертизи значною мірою залежить від того, скільки часу минуло з моменту вчинення злочину. Це пояснюється, зокрема, тим, що розриви дівочої незайманої (непорочної) пліви при дефлорації загоюються протягом 6 — 14 днів. Пізніше цього строку визначити давність порушення незайманої пліви практично неможливо. Сліди ж статевих зносин можна виявити, як правило, не пізніше 4-5 днів.

Характер питань, поставлених перед експертами, залежить від конкретної ситуації, однак має своєю метою встановлення таких обставин: 1) чи досягла особа статевої зрілості; 2) чи жила потерпіла особа статевим життям; 3) чи є в потерпілої особи ушкодження, які їх характер і походження, чим вони могли бути заподіяні та їх давність; 4) чи не могла потерпіла особа заподіяти собі ушкодження сама; 5) чи порушена цілість дівочої пліви в потерпілої особи, а якщо так, то яка давність цього порушення; 6) чи є в статевих шляхах потерпілої особи або на інших частинах її тіла сліди сперми, крові та ін.; 7) чи не на-стала вагітність, а якщо так, то яка її давність; 8) чи не заражена потерпіла особа венеричною хворобою, а якщо так, то якою і як давно. Перелік питань може бути доповнено залежно від конкретних обставин кримінальної справи.

Допит свідків. Як свідки у першу чергу допитуються ті особи, на яких посилаються потерпіла особа та підозрюваний, а потім їх родичі, знайомі, товариші по службі та сусіди. Мимовільними очевидцями злочину можуть бути громадяни, які проживають поблизу від місця події і прибігли на крики, особи, які брали участь у затриманні гвалтівника. Свідками можуть бути особи, яким потерпіла розповідала про те, що сталося, медичні

працівники, які надавали їй допомогу.

У перебігу допитів слідчий з'ясовує, що конкретно бачили або чули свідки, як виглядала потерпіла особа, що вона говорила, як пояснювала те, що сталося, як поведився підозрюваний, як він виглядав, що говорив, якщо ж він зник, то в якому напрямі, на якому транспорті, як був одягнений, чи не помітив свідок його особливих прикмет, чи зможе його упізнати та ін.

З метою з'ясування взаємостосунків потерпілої і підозрюваного, а також характеристик їх осіб проводяться допити свідків, якими можуть бути подруги, родичі і колеги потерпілої особи, друзі, колеги по роботі та родичі підозрюваного. Вони можуть розповісти, чи давно потерпіла знайома з підозрюваним, чи часто вони зустрічалися і з яких приводів, чи не були в близьких, інтимних стосунках, чи не збирався підозрюваний одружитися на потерпілій особі, чи не висловлював намірів порвати з нею стосунки, чи не завів нову дівчину, коханку та ін.

Якщо свідки знали потерпілу особу і підозрюваного, необхідно з'ясувати: як давно, звідки вони знають їх; які моральні якості потерпілої, підозрюваного; коло їх знайомих, друзів; спосіб життя; які були між ними стосунки до і після злочину; звідки їм відомо про зґвалтування, які конкретні факти можуть навести на підтвердження своєї думки; коли стало відомо від потерпілої або підозрюваного про факт зґвалтування; в якому стані перебувала в той момент потерпіла особа; чи показувала вона сліди насильства на тілі або одязі.

Допит підозрюваного, як правило, проводиться відразу ж після його затримання та освідування, огляду місця події. Складаючи план допиту підозрюваного, слідчий прогнозує версії, які підозрюваний може висунути на свій захист: алібі, добровільні статеві зносини, заперечення самого факту статевої близькості та ін. Для перевірки алібі підозрюваного докладно допитують про те, де він перебував і що робив у той час, коли було вчинене зґвалтування.

Заявляючи про добровільний характер статевих зносин, підозрюваний звичайно посилається на наявність інтимних стосунків між ним і потерпілою особою. З метою перевірки цієї версії його допитують про те, як давно триває такий зв'язок; чи знають про це близькі його та її, як до цього ставляться; чи є в нього або в неї листи, щоденники, інші документи, що підтверджують цей зв'язок, чи були між ними сварки; який характер

мала його остання зустріч із заявницею; чи не супроводжувалася діями, у результаті яких було заподіяно ушкодження їй та йому, чим він пояснює заяву про зґвалтування.

Підозрюваний може не заперечувати зустріч із заявницею і стверджувати, що статевих зносин не було. З огляду на той факт, що на тілі і одязі обох можуть бути виявлені сліди статевих зносин, необхідно перевірити, кому вони належать; підозрюваний допитується про те, з ким вступав у статевий зв'язок востаннє, коли це було, який характер мала зустріч; чи не залишилося від неї ушкоджень на його тілі та одязі. Відносно зустрічі із заявницею докладно з'ясовується, де й у зв'язку із чим він з нею зустрічався, як довго вони були разом, що робили, про що говорили, чи не знімали одягу; хто їх бачив або чув, як вони розсталися; в яких напрямках розійшлися або роз'їхалися; кого він зустрів дорогою; хто знає про їх зустріч. Маючи у своєму розпорядженні показання потерпілої особи, слідчий може розширити перелік питань для перевірки показань.

Освідування підозрюваного, огляд його одягу. Після допиту підозрюваного відносно нього необхідно провести освідування, а його одяг має бути ретельно оглянутий. Освідування підозрюваного провадиться залежно від ситуації до або відразу ж після допиту для встановлення на його тілі слідів злочину або наявності особливих прикмет. Обстеженню підлягає все тіло (руки, стегна, живіт, шия, обличчя), оскільки в будь-якому його місці можуть бути виявлені синці, подряпини, садна, укуси. Крім ушкоджень, на тілі можуть бути виявлені плями крові, сперми, волосся, інші речовини. Слід старанно оглянути внутрішні та зовнішні боки кишені, манжети, застібки, шви одягу підозрюваного.

Обшук. Необхідність вилучення і дослідження речей підозрюваного зумовлює невідкладність проведення обшуку для виявлення та вилучення цих предметів. Під час обшуку шукають знаряддя, яким підозрюваний погрожував потерпілій особі, речі потерпілої або її близьких, забрані ним з місця злочину.

Такому обшуку передують встановлення прикмет одягу, в якому були підозрюваний і потерпіла особа на місці злочину. Одяг може бути захоплено серед іншого одягу так, що для його виявлення доводиться переміщати багато предметів одягу та оглядати їх з різних боків. Все виявлене має бути оглянуто на місці вилучення, опечатано і у такому вигляді вилучено, аби попередити заяву про те, що які-небудь сліди могли з'явитися на предметах після їхнього вилучення.

При обшуку слід шукати натільну білизну, одяг, які були на підозрюваному в момент учинення злочину, викрадені в потерпілої особи предмети, речі тощо, а також зброю або інші знаряддя, які використувувалися ним при вчиненні зґвалтування. Коли гвалтівник відомий потерпілій особі, то, крім перелічених об'єктів, треба шукати листи та документи, що свідчать про їхні взаємостосунки. Треба також звернути увагу на предмети, що характеризують особу підозрюваного і його ставлення до осіб жіночої статі: щоденники, фотографії, відеострічки, порнографічну літературу, предмети жіночого одягу та ін.

Пред'явлення для впізнання підозрюваного в зґвалтуванні потерпілій особі має проводитися в суворій відповідності з вимогами кримінально-процесуального закону (ст. 174 КПК) і при обов'язковій умові, аби потерпіла особа вказала на індивідуальні особливості та характерні прикмети підозрюваного, чи зробила заяву, що може його упізнати. Про ці обставини потерпілу особу допитують до пред'явлення для впізнання. Якщо потерпіла не досягла 14 років, то в зазначеній слідчій дії повинен брати участь педагог.

З огляду на специфіку розглядуваної категорії злочинів для безпеки потерпілої особи і виключення спричинення додаткової психологічної травми (особливо для малолітніх або неповнолітніх) слід упізнання проводити поза візуальним спостереженням. Упізнання також може бути проведене за фотознімками або функціонально-динамічними ознаками (ходою, голосом та ін.).

Призначення судових експертиз. При розслідуванні зґвалтувань найчастіше призначаються судово-біологічні, цитологічні, трасологічні, судово-ґрунтознавчі, судово-психологічні, судово-психіатричні експертизи.

Судово-біологічна експертиза, при проведенні якої досліджуються плями крові, виявлені на одязі, білизні та тілі підозрюваного і потерпілої особи, дозволяє встановити статеву належність крові, визначити її групову належність та ін. На вирішення експерта можна поставити такі питання: а) чи є на даних предметах (одягу та ін.) кров; б) якщо кров належить людині, то яка її група; в) яка статеву належність крові в плямі; г) чи збігається ця кров за групою із наданими на експертизу зразками крові підозрюваного і потерпілої особи; ґ) яке регіональне походження крові; д) яка давність утворення плям крові; е) чи належить кров конкретній особі та ін.

На вирішення цитологічної експертизи можна поставити такі питання:

- 1) яка статеві належність волосся і часток тканин людини;
- 2) чи є на одязі, тілі та у піднігтьовому вмісті потерпілої особи і підозрюваного тканини та інші біочастинки людини, від якої вони відділилися;
- 3) яке регіональне походження цих частинок, чи мають вони групову специфічність;
- 4) яке регіональне походження слідів крові та ін.

Трасологічна експертиза вирішує такі питання: 1) чиїм взуттям залишено слід на місці події; 2) сліди чиїх пальців є на предметах, що становлять обстановку місця події, на дзеркальці, гаманці, сумочці потерпілої особи; 3) чи не залишено сліди зубів на тілі підозрюваного потерпілою особою і навпаки; 4) чи не розрізаний одяг потерпілої особи ножом, вилученим при обшуку підозрюваного, та ін.

Судово-ґрунтознавча експертиза призначається для визначення того, чи не походять частинки ґрунту, бруду, виявлені на взутті та одязі підозрюваного, з конкретної ділянки місцевості (місця, де сталося зґвалтування).

Судово-психологічна експертиза призначається для вирішення таких питань: а) здатність зазначених осіб правильно сприймати обставини, які мають значення для справи, та давати щодо них свідчення;

б) можливість запам'ятати в конкретній ситуації прикмети зовнішності людини, предметів, ділянок місцевості тощо; в) наявність або відсутність стану фізіологічного афекту чи іншого емоційного стану; г) психологічні особливості особи (темперамент, характер, потреби, інтереси тощо), чи усвідомлювала потерпіла особа значення дій, які вчиняли з нею, та ін.

Судово-психіатричні експертизи проводяться з метою виявлення психічних захворювань як у підозрюваного (обвинуваченого), так і в потерпілої.

---

§ 4. Профілактичні дії слідчого при розслідуванні зґвалтувань

Установлення причин та умов, що сприяли зґвалтуванню, є складовою частиною загального процесу розслідування цього злочину і має принципове значення. Профілактична робота слідчого при розслідуванні таких злочинів має певну особливість, оскільки стосується інтимних сторін життя потерпілих осіб, більшість з яких не бажають розголошення відомостей щодо факту зґвалтування та їхнього особистого життя.

Установлення причин та умов, що сприяли зґвалтуванню, відбуваються безупинно, починаючи з моменту порушення кримінальної справи. Обставини, що сприяють вчиненню зґвалтувань, визначаються шляхом допитів підозрюваних, свідків, потерпілих осіб, оглядів місця події, обшуків, призначення судових експертиз і проведення інших слідчих дій та оперативно-розшукових заходів.

Особи, які вчинили зґвалтування, як правило, характеризуються негативно. Нерідко це алкоголіки, несімейні люди, особи з відхиленнями психіки, вузьким світоглядом. Такими вони стають унаслідок неблагополучної обстановки і неправильного виховання в сім'ї, дурного впливу оточуючих. До вчинення зґвалтувань можуть привести паразитичний спосіб життя, статева розбещеність, вживання спиртних напоїв, наркотиків. Іноді вчиненню зґвалтувань сприяють легковажна, провокуюча поведінка самої потерпілої особи, її надмірна довірливість, безпечність. Повторному вчиненню зґвалтувань може сприяти та обставина, що потерпіла особа несвоєчасно повідомляє в правоохоронні органи про факт зґвалтування, оскільки не вірить в можливість встановлення гвалтівника.

До умов, що сприяють вчиненню зґвалтувань, належать відсутність освітлення під'їздів, будинків, вулиць, парків, дворів, а також належної охорони громадських місць.

Відсутність виховної роботи в колективах, несвоєчасне та неправильне реагування з боку організації, адміністрації підприємств та установ на аморальну поведінку деяких членів колективу також сприяють вчиненню ними таких злочинів. Слідчий, вивчаючи особу гвалтівника, обов'язково з'ясовує, які чинники сприяли виникненню у нього негативних рис, що в свою чергу зумовили вчинення даною особою злочину: неправильне виховання у сім'ї, безконтрольність з боку батьків, їх аморальна поведінка тощо.

Неналежний контроль батьками за дітьми, особливо за малолітніми та неповнолітніми, які залишаються без догляду на вулиці, у дворі, також може стати причиною вчинення зґвалтувань. Нерідко злочинці використовують для цього незаперті горища, підвали, сараї та інші приміщення. Необхідно, аби всі ці місця знаходилися під відповідними контролем та наглядом.

Як профілактичні заходи зґвалтування неповнолітніх і малолітніх дівчат органам охорони здоров'я можна рекомендувати проведення регулярних медичних оглядів. Це може сприяти своєчасному виявленню випадків зґвалтування і припиненню злочинної діяльності гвалтівників.

Залежно від обставин слідчий, крім внесення подань, уживає й інших можливих заходів попередження зґвалтувань, зокрема виступає з бесідами, лекціями, доповідями. Проте основною формою профілактичної роботи слідчого при розслідуванні зґвалтувань є подання про вжиття заходів для усунення причин і умов, що сприяють вчиненню цих злочинів (ст. 23¹ КПК). Такі подання повинні містити достовірно встановлені, перевірені обставини, що сприяють вчиненню злочину по даній кримінальній справі. Це не загальнотеоретичні роздуми про причини злочинності, а конкретні факти, пов'язані із вчиненням зґвалтування. Крім цього, необхідно запропонувати конкретні заходи і дії щодо усунення таких обставин з метою попередження повторного вчинення аналогічних злочинів.

Запитання для самоконтролю

1. На які групи можуть бути поділені способи вчинення зґвалтування?
2. Що є типовими місцями вчинення зґвалтування?
3. Які можуть існувати особливості взаємодії потерпілої особи і гвалтівника?
4. Які обставини підлягають встановленню при розслідуванні зґвалтувань?
5. Які типові слідчі ситуації характерні для початкового етапу розслідування зґвалтувань?
6. Які типові версії існують на початковому етапі розслідування зґвалтувань?
7. Які обставини необхідно з'ясувати при допиті потерпілої особи?
8. У чому полягають особливості огляду місця події при розслідуванні зґвалтувань?
9. Якими даними характеризується особа гвалтівника?
10. Які питання вирішує судово-медична експертиза по справах даної категорії?
11. Які існують особливості допиту підозрюваного при розслідуванні зґвалтувань?

12. Які експертизи найчастіше призначаються по даній категорії справ?